

Skrøbelighedens etik. At eksistere med lidelsens fordring

Af lektor, ph.d. René Rosfort

Et studie i lidelse

Mange mennesker har det ikke godt. Lidelse er vanskeligt, hvis ikke umuligt at definere, eftersom vi alle lider på forskellige måder og i forskellige grader. Vi kender dog alle til det at lide, og et menneske kommer ikke igennem et liv uden at blive konfronteret med lidelse. Lidelse er derfor en uundgåelig del af det at eksistere som et menneske, men denne bevidsthed om, at det er normalt at lide, gør ikke den enkeltes lidelse lettere. Selv om lidelse er uundgåelig, er lidelse stadig et problem. De fleste af os ønsker ikke at lide, og når vi lider, gør lidelsen det svært at tænke på andet end lidelsen. Vi vil ud af lidelsen og tilbage eller frem til et liv uden lidelse. Alligevel synes lidelse ikke at være ubetinget negativt. Det er en udbredt tanke i vesterlandsk kulturhistorie, at vi kan vokse, styrkes og måske endda finde os selv – vores egentlige selv – gennem de prøvelser, som lidelsen udsætter os for. Lidelsen rummer med andre ord eksistentielle muligheder, og teologer, filosoffer og læger har da også igennem tiderne forsøgt at vise os, hvordan vi kan udnytte disse muligheder og hvilke etiske fordringer, der kommer med disse muligheder. Det betyder, at lidelsen ikke blot

er en uundgåelig del af livet og et problem. Den er også en eksistentiel og etisk opgave. Lidelse har været en grundlæggende del af teologisk arbejde i årtusinder, og teologien tilbyder derfor unikke filologiske, historiske og systematiske ressourcer til at undersøge lidelse som grundvilkår, problem og opgave. Der er brug for disse teologiske ressourcer i en aktuell samfundsmæssig kontekst, hvor lidelse viser sig for den velstående og velernærede verdensborger i form af akutte epi- og pandemiske sundhedsmæssige udfordringer (somatiske såvel som psykiske) og for resten af verdens befolkning i form af fattigdom, sult og død.

Jeg har i de sidste 15 år arbejdet med filosofiske, teologiske og psykiatriske aspekter af lidelse her på Det Teologiske Fakultet, først som ph.d.-studerende (2005-2008), siden som postdoc (2008-2015), i et tidsbegrænset lektorat (2015-2020) og fra 1. februar i år som fastansat lektor. Jeg har siden 2012 været ansat på Søren Kierkegaard Forskningscenteret (SKC) ved Afdeling for Systematisk Teologi, og mit lektorat er også knyttet til dette center. Søren Kierkegaard og SKC var i sin tid afgørende for mit valg af teologistudiet, og jeg føler mig heldig

og overmåde privilegeret over at kunne fortsætte mit arbejde med Kierkegaard på SKC. Jeg vil bruge min fastansættelse til at fortsætte mit tværfaglige arbejde med lidelse, og nedenfor vil jeg forsøge at beskrive det projekt om skrøbelighedens etik, som jeg arbejder på for tiden, og som jeg håber at få en større forskningsbevilling til. Men før jeg beskriver projektet, vil jeg først kort beskrive de tre tænkere, som udgør den teoretiske kerne i mit arbejde.

Forholdet mellem etik og subjektivitet hos Kant, Kierkegaard og Ricœur

Udover Kierkegaard er den teoretiske kerne i min forskning til stadighed formet af Immanuel Kant og Paul Ricœur. De tre tænkere repræsenterer hver især en skelsættende periode i vesterlandsk tænkning. Kant er afgørende stemme i oplysningstidens krav om selvbestemmelse, Kierkegaards eksistenstænkning er afgørende for modernitetens opgør med kulturelle, religiøse og intellektuelle traditioner, og Ricœurs værk er en lang refleksion over det tyvende århundredes udfordringer til den menneskelige identitet. Forholdet mellem etik og subjektivitet er omdrejningspunkt for alle tre forfatterskaber, og netop dette forhold har spillet en central rolle i min forskning siden begyndelsen af mine ph.d.-studier. Jeg forventer at fortsætte mit studie af de tre forfatterskaber i en videre afklaring af forholdet mellem etik og subjektivitet med udgangspunkt i lidelse som grundvilkår, problem og opgave. Kants arbejde med videnskabernes muligheder og grænser vil danne grundlaget for undersøgelser af etikens betingelser i en

naturalistisk verdensforståelse. Kierkegaards eksistentielle transformation af teologiske og filosofiske grundbegreber vil være udgangspunktet for undersøgelser af forholdet mellem teologisk og filosofisk etik. Ricœurs hermeneutiske fænomenologi vil fungere som et metodisk indgang til den aktuelle forskning i psykiatri og psykiatrisk etik, hvor der i de sidste 10 år er opstået en fornyet interesse for fænomenologi og hermeneutik.

Hver for sig rummer de tre forfatterskaber rige forskningsmuligheder, og samspillet mellem de tre tænkere udgør et stærkt teoretisk grundlag for en fremtidig etisk og religionsfilosofisk forskning med tværfaglige perspektiver på samfundsrelevante problemstillinger i den aktuelle debat.

Skrøbelighedens etik. Et tosporet projekt

Det projekt, som jeg arbejder på for tiden, og som jeg forventer at udvikle over de kommende år, er som nævnt et etisk projekt. Det er et forsøg på at afklare et af etikens mest grundlæggende og paradoksale problemer, nemlig hvordan etik kan sikre det enkelte menneskes frihed ved at begrænse dennes frihed, eller sagt på en anden måde, hvordan frihed kun er mulig gennem en forståelse og accept af ufrihedens nødvendighed. Jeg kalder dette skrøbelighedens etik, eftersom det er en etik, der tager udgangspunkt både i det enkelte menneskes skrøbelige frihed og i den skrøbelighed, der præger alle moralske normer og værdier i en tid, hvor etikens universelle gyldighed er vanskeliggjort af sociokulturel diversitet, religiøs mangfoldighed og selvrealisering. Denne skrøbelighed er ikke at betragte som et tab. Det er tværtimod en

etisk gevinst, at det enkelte menneskes frihed ikke længere overhøres i udarbejdelsen af en etik. Skrøbelighedens etik er derfor en eksistentiel etik, der forsøger at finde frem til en etik gennem det enkelte menneskes eksistentielle muligheder og udfordringer. Der er to spor i dette projekt, der tager afsæt i og videreudvikler mit tidligere arbejde:

1. Det første spor er en systematisk afklaring af min forståelse af Kierkegaard med særligt henblik på tre aspekter af forfatterskabet:

A. Lidelse i et teologisk og filosofisk perspektiv. Lidelse spiller en central rolle for Kierkegaards undersøgelse af etikens eksistentielle udfordringer. Lidelse forstyrrer mit forsøg på at efterleve den etiske fordring, og etikens grundlæggende eksistentielle problem består i, at den på paradoks vis både er forøgelse af lidelse (min egen) og lindring af lidelse (den andens). Jeg lider ved at bryde med min egen nydelse, men kun gennem denne brydning kan jeg lindre den andens lidelse. Kierkegaards arbejde med lidelsen udmærker sig ved grundige analyser af denne tvetydighed.

B. Indbildningskraftens tvetydighed.

Indbildningskraften spiller en afgørende rolle i Kierkegaards undersøgelse af lidelsens paradoksale tvetydighed. Menneskelig lidelse er kendetegnet ved sin erfaringsmæssige kompleksitet. Fysisk smerte udtømmer ikke vores lidelse. Vi lider også psykisk. Det betyder, at ord, tanker, minder og forestillinger er en afgørende del af og årsag til vores lidelse. Indbildningskraftens tvetydighed er central for Kierkegaards arbejde med psykisk lidelse. Han undersøger vores

evne til at forestille os selv, verden og det andet menneske. Disse forestillinger kan være markant eller blot en lille smule anderledes end tingenes faktiske tilstand, og det er for Kierkegaard netop i denne forestillingens muligheder, at vi kan blive os selv. Indbildningskraften er frihedens mulighed, og vores evne til at forestille os verden, andre mennesker og os selv anderledes er håbets forudsætning, idet den menneskelige virkelighed gennem forestillingen bliver til mere og andet end det, som blot er givet. Virkeligheden er ikke blot, hvad den er. Gennem forestillinger får vi mulighed for at være med til at skabe virkeligheden. Vores forestillinger kan dog også være årsag til lidelse. De kan gøre os håbløse, fordi vi ønsker verden, andre mennesker og os selv anderledes, eller fordi vi ikke er i stand til at leve op til vores forestillinger. Det er som sagt igennem denne forestillingens tvetydighed, at mennesket for Kierkegaard skal blive sig selv.

C. Kierkegaards eksistentielle udvikling af Kants deontologiske etik.

Det eksistentielle fokus lader Kierkegaard undersøge de empiriske og subjektive aspekter af etikken, som Kant afviste i sit krav om moralens aprioriske renhed. Til forskel fra andre teoretiske kritikere af Kants deontologi (fx Schopenhauer, Hegel, Nietzsche eller Scheler) svækker Kierkegaard ikke Kants radikalitet. Han insisterer på at opretholde etikens ubønhørlige udfordring af vores (naturlige) selvskhed, men til forskel fra Kant undersøger han de eksistentielle problemer ved den etiske fordring.

2. Det andet spor tager udgangspunkt i min forskning i filosofiske aspekter af

aktuel psykiatri og fænomenologisk psykopatologi. Dette arbejde har overbevist mig om, at etik er et grundlæggende problem for aktuel psykiatri. Dette etiske problem er spørgsmålet om selvbestemmelse. Selvbestemmelse eller autonomi har været et grundlæggende bioetisk princip siden psykiatriens fødsel i oplysningstiden. En patient er en selvbestemmende person, hvilket betyder, at hun, han eller de altid forholder sig til sin eller deres sindslidelse, og det er derfor psykiaterens ansvar at tage patientens erfaring og forståelse af sin sindslidelse med i sin diagnose og behandling af denne sindslidelse. Der er dog forskellige problemer involveret i princippet om selvbestemmelse:

A. Med selvbestemmelse kommer der et krav om ansvar. Hvis vi anser patienten for en selvbestemmende person, i hvor høj grad kan vi så tillægge patienten ansvar for sit sygdomsforløb?

B. Samspil af autonomi og heteronomi. Sindslidelse øger et menneskes skrøbelighed og erfares som et heteronomt anslag mod den menneskelige selvbestemmelse. I hvilken grad svækker sindslidelse vores evne til selvbestemmelse eller i nogle tilfælde sætter den helt ud af spil?

C. Forholdet mellem etik og videnskab. Hvordan forener vi selvbestemmelsens erfaringsmæssige og subjektive karakter med psykiatriens overvejende biologiske orientering og objektive metodologi? På baggrund af mit arbejde med Kants autonomibegreb og Kierkegaards undersøgelser af det komplekse forhold mellem skrøbelighed, lidelse og etik vil jeg anvende Ricceurs hermeneutiske fænomenologi til at udvikle psykiatrisk etik, der giver mulighed for at løse disse problemer. Det er en psykiatrisk etik, der tager udgangspunkt i selvbestemmelsens skrøbelighed, og som forsøger at sikre en diagnose og behandling af psykiatriske patienter, der tager højde for sindslidelsens komplekse samspil mellem autonomi og heteronomi. Det vil sige en skrøbelighedens etik, der anser patienten som en selvbestemmende person uden at undervurdere eller tilsidesætte biologiens heteronome indflydelse på denne selvbestemmelse.

Jeg forventer, at disse to forskningsprojekter vil styrke hinanden gensidigt over de kommende år, og derved danne et solidt grundlag for tværfaglige nationale og internationale publikationer samt diverse forskningsansøgninger.

Kærlighed er ikke en politisk kategori

Åben AST forelæsning ved adjungeret professor **Ettore Rocca**

Tid: Fredag den 11. september 2020 kl. 10.15-12.00

Sted: Oplyses senere

Arr.: Afdeling for Systematisk Teologi

Se alle fakultetets åbne arrangementer på teol.ku.dk

Eventuelle ændringer annonceres også her